

УДК 911.3

ЛОГВИН М.М.

ДУХОВНО-ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНУ І ЇХ ВПЛИВ НА ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ І ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Демографічна ситуація в Полтавській області, як і в Україні, характеризується як кризова (несприятливі зміни не тільки в кількості, а й в якості населення). Депопуляція супроводжується істотним погіршенням стану здоров'я, зниженням середньої і середньої очікуваної тривалості життя населення. З одного боку, постійно знижується народжуваність, що призводить до природного скорочення населення регіону, з іншого – вікова структура негативно відбивається на чисельності економічно активного населення, а чисельність молоді, яка вступає до працездатного віку, не компенсує кількості осіб, які виходять на пенсію. Головними причинами подібних процесів вважається нестабільна соціально-економічна і політична ситуація в країні. Однак, на наш погляд, важливою складовою є духовно-екологічні проблеми суспільства (регіону), які тією чи іншою мірою відбиваються на демографічній поведінці та захворюваності населення. Висока духовність будь-якого народу є основою для фізичного і психічного здоров'я як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. Нині духовність знаходиться в критичному стані, що є наслідком відриву населення від джерела духовності, а прояв духовної кризи відмічається у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Трагізм ситуації не тільки у загрозливій зміні природних комплексів, а й в адекватному погіршенні здоров'я людей, а воно – один із об'єктивних показників якості навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та виявлення невирішених сторін проблеми. Точкою відліку виникнення сучасної вітчизняної науки, особливо соціальних наук в частині пріоритетів збереження життя та здоров'я людини, моральності, любові до людини, пранаукою про процес життя є саме канонічне богослов'я Православної Церкви. У цьому ж напрямі у подальшому розвиває “екологію духу” і член-кореспондент АН Білорусі, д-р техн. наук, проф. В. Вейнік. У своїй класифікації екологічних наук М. Реймерс визначав “екологію духу” як галузь науки, що досліджує сферу моралі, поглядів, важковловимої духовності людини, як сплав соціальної психології, як учення про індивідуальне “Я” та соціології як науки про суспільні відносини з екологією та соціальною екологією: людина як індивід та особистість у сфері широкого спектра духу думки та духу. В працях провідних вчених, як правило, висвітлюється матеріально-техногенні особливості людської діяльності, а власне людині як єднання духовного (сакрального) і тілесного уваги приділяється менше. На основі аналізу праць українських і зарубіжних учених М.В. Багрова, В.О. Барановського, А. Берестова, Л. Броуера, П. Бьюкенена, В.Й. Вейніка, М. Гродзинського, В.А. Дергачова, А. Дугіна, І.М. Дудника, А.Г. Ісаченка, О.С. Панаріна, В.В. Радченка, В.П.Руденка, Г.Г. Старостенко, О.Г. Топчієва, М.І. Фащевського, О.У. Хомри, Л.Т. Шевчук і багатьох інших, можна запропонувати нижчевикладене трактування взаємозв'язку духовно-екологічних та демографічних проблем.

Метою написання роботи є аналіз демографічної та екологічної ситуації в регіоні та виявлення можливих взаємозв'язків демографічної поведінки і захворюваності населення із духовно-екологічними проблемами у суспільстві.

Основний виклад матеріалу. Інколи за первинну причину екологічних криз вважають суспільну систему, той чи інший тип соціально економічних відносин. Але, по-перше, будь-які соціальні системи мають сенс і виправдання лише тією мірою, якою вони здатні розкрити можливості і прагнення кожною суб'єкта зробити його життя більш яскравим, повним, щасливим; по-друге, сама система формується відповідно до ідейних настанов, ідеалів, запитів і очікувань людей; по-третє, жодній із соціальних систем не вдалося забезпечити екологічно збалансований напрям розвитку, який передбачає і розвиток культури. Тоді, можливо, визначальною причиною екологічної кризи буде небачена до цього часу криза духовної культури [11, с. 17]. Сучасні етнографи переконливо аргументують положення про те, що основним чинником вимирання окремих народів є не безпосередні акти експансії: фізичне знищення, завезені хвороби, алкоголь, а деформація релігійного, етнічного життєвого укладу, який надавав сенсу їхньому існуванню. Втрата, зокрема, традицій та звичаїв неминуче призводить до розкладу етносу, зубожіння духовного життя, масових виявів аморальності. Так, емоційно-почуттєвій натурі українця більш властиве не «природоборство», а слідування природі, інтуїтивне вникнення в суть її процесів. Досвід такого спілкування з природою і є основою його духовної культури [10]. Виховання покликане творити в особі певний духовний світ, високі моральні цінності, зокрема, ті, що визначені заповідями Божими. Ці цінності ґрунтуються на категоріях добра й любові, коеволюційного (екологічно безпечного) співжиття суспільства, людини та довкілля. І для нього є підстави, адже більшість людей нині перестала шукати духовний сенс життя, вона шукає матеріальних життєвих благ.

Разом із знеціненням духовних ідеалів відбувається моральна деградація суспільства і як наслідок – руйнація навколишнього середовища, тотальне знищення природних ресурсів. Це є характерним для народів усього світу, але найбільшої гостроти набуло в колишньому СРСР, де фактично нівечилась мораль, оскільки, за Леніним, моральним вважалось те, що вигідне партії. Тому втрата життєзабезпечуючих духовних пріоритетів канонічного Православ'я після Жовтневої революції 1917 р. призвела до нестримної нерозумної експлуатації природного середовища, втрати життєстійкості її компонентів, порушення відтворювальної спроможності природного середовища, різкого зниження життєспроможності людського організму, а на сьогодні – і до виникнення моральної економічної та соціальної кризи розвитку людини.

Від стану духовності суспільства залежить і стан природного середовища.

Життя у XXI ст. можливе тільки через створення духовного екологічного суспільства. За даними ВООЗ, 80% екологічно зумовлених захворювань – тяжкі і майже невиліковні. Кількість хворих на рак зростає щороку на 1-4%. Виявляється також, що і структура захворювань безпосередньо пов'язана з характерними ознаками викидів промисловості, яка переважає в даному регіоні. Наприклад,

кольорова промисловість викликає головним чином розлад серцево-судинної системи; чорна металургія – захворювання крові і появу злоякісних утворень і т.д.

Коли ми говоримо про хвороби, то, в першу чергу, маємо на увазі тілесні хвороби, в основі яких лежить тимчасова чи постійна зміна структури тканин людини від молекулярного до макрорівня, що призводить до порушення нормального функціонування органів і систем, і, як наслідок, – до зниження працездатності. І часто забуваємо (ігноруємо) душевні (пов'язані зі зміною стану психіки людини) та духовні (страждає дух людини, нерідко разом з душею і

тілом). Побічним підтвердженням вищесказаного слугують статистичні висновки англійського соціального психолога, спеціаліста міжособистісних відносин та психології релігії Майкла Аргайла. Його аргументи не беззаперечні, але дають достатній привід для прискіпливого наукового аналізу. Він стверджує, що невіруючі люди хворіють більше віруючих, як мінімум через три причини: по-перше, віруючі ведуть значно здоровіший спосіб життя (впорядковане статеве життя, виключають надмірність у їжі, утримуються від шкідливих звичок). По-друге, релігія сприяє зняттю внутрішньої напруги, депресії, підтримує морально, заспокоює, нормалізуючи артеріальний тиск. По-третє, соціальна підтримка Церкви пом'якшує руйнівні для здоров'я дії стресів. Підтверджено позитивний психотерапевтичний ефект молитви й відвідувань церковного богослужіння, які сприяють разом з церковними постами гарному здоров'ю та довголіттю віруючих людей, а також рекомендують молитви як засіб підвищення життєспроможності людини, досягнення врівноваженого стану, гармонії людини та людського організму з довкіллям, навколишнім світом. Однак теоретичний та методологічний апарат богослов'я Канонічної Православної Церкви стосовно безпеки життєдіяльності є значно ширшим, його слід вивчати як у галузі фундаментальних, так і прикладних досліджень. Узагальнення досліджень, опублікованих у 1972 р., М. Аргейл надав у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язок відвідування Церкви та фізичного здоров'я*

Назва хвороби	Частота відвідування Церкви		
	1 раз і більше в тиждень	менше 1 разу в тиждень	рідко
1. Атеросклероз			
а) жінки, смертність за 5 років на 1000 чоловік	8,52	18,12	–
б) чоловіки, смертність за 1 рік на 1000 чоловік (при сталій таких факторів як паління, соціальний статус)	4,9	8,7	8,7
2. Емфізема легень, смертність за 3 роки на 1000 чоловік	0,74	1,70	2,3
3. Цироз печінки, смертність за 3 роки на 1000 чоловік	0,21	0,82	3,9
4. Туберкульоз, нові захворювання за 5 років на 100 000 чоловік	57	84	138
5. Трихоманоз, жінки, в %	12,4	–	17,8
6. Рак шийки матки, жінки, в %	0,64	–	1,88

* Зорин К.В. Встань и ходи: Шаги к выздоровлению. – М.: Русскій Хронографъ, 2003. – 352 с.

Із таблиці бачимо, що чим більше люди відвідують Церкву, тим менший відсоток їх захворюваності і смертності від різноманітних тілесних захворювань. Однак, слід свідомо уявити, формально-раціональний підхід до вивчення благодаті Божої неприйнятний, адже вона не вимірюється природничо-науковими методами. Тому доводити пряму залежність між частотою відвідин храму та ступенем тілесного здоров'я некоректно. Ці дані фіксують конкретний випадок, але загальну закономірність, на жаль, застосувати не можна. Хвороба – участь не тільки грішників, але і великих праведників, і навіть малолітніх хрещених дітей, у яких немає особистих гріхів. Чисельними і тяжкими хворобами дітей Господь прагне очистити беззаконня їх батьків. У цьому сутність вищої Божественної

справедливості, яка перевершує наше розуміння і наше поняття справедливості.

Духовні причини хвороб не менш різноманітні і важко визначаються, ніж ті ж соціальні. Без сумніву, є очевидні “ланцюги” – регулярне пияцтво обертається алкогольним цирозом печінки, тобто гріх винопиття “запускає” патолофізіологічний процес. Однак, слід підкреслити, що завжди існує духовно-промислова залежність хвороби від гріха, але не завжди медико-психологічна. Крім церкви, людина ніде не почує, що гріх призводить до хвороби, а пристрасть – це корінь (причини) усіх недуг, тому що в нашій традиційній медицині слово “гріх” виведено із застосування. До 1917 р. лікарі перш ніж розпочати лікування запитували, як давно хворі причащались Святих Христових Таїнств, бо населення було більше православним за суттю, а не за формою. Коли говорять, що “раніше” люди були здоровіші, ніж зараз, то головною причиною вважають екологічні проблеми. І повністю ігнорується той факт, що “раніше” люди щонеділі ходили до храму, молилися, подавали милостиню, постували – сильний дух, формував здорове тіло. Адже доволі часто процес захворювання проходить такий ланцюг:

гріх => стрес => хвороба => переосмислення життя (або летальний випадок)

Він є наслідок неправильної, нехристиянської реакції на конкретну, як правило, неприємну подію. При слабкому контролі над подіями людина стає пасивна, слабовільна, малодушна, зневірена. Звідси – депресії, відчуття безпорадності, страху і занепокоєння, зниження імунітету і, як наслідок, утворення пухлин. Кожна хвороба має своє латентне (приховане) значення. Господь посиляє хворобу, а вірніше попускає, в тому місці, органі чи системі, де пристрасть, що вражає душу людини проявляється максимально, а хвороба є ліками, які фактично насильно припиняють подальший розвиток пристрасті.

Вважається, що однією з причин онкозахворювань є екологічна ситуація в регіоні: підвищена забрудненість повітря, неякісна питна вода, нераціональне харчування, психологічні стреси. Полтавська область в пересічних громадян України асоціюється як відносно благополучна в екологічному відношенні. З цих позицій не зовсім логічно, що Полтавщина займає чільні позиції в країні з онкологічних захворювань. Знайти відповідь на поверхні, не зачіпаючи духовних основ, на наш погляд, неможливо. Поряд з достатньо благополучним станом довкілля Полтавщина має відносно високий рівень соціально-економічного розвитку, що проявляється як у рівнях розвитку промисловості, сільського господарства, соціальної сфери, так і загального рівня життя населення регіону. А чим більші у людей матеріальні достатки, тим іде подальший відрив від істинно духовних основ життя (від Бога). Онкозахворювання згідно із православною концепцією є своєрідним сигналом про те, що постала серйозна необхідність змінювати спосіб життя і задуматися про першопричини, а для ефективності лікування необхідно методи традиційної медицини (хірургічне, променеве лікування, хіміотерапія) поєднувати із суто духовним (покаяння, сповідь, причастя та інші церковні таїнства).

Варто навести ще один приклад, що полягає у значній відмінності в Полтавській області показників смертності у чоловіків і жінок. У всіх вікових групах, крім 70 років і старші, чоловіків помирає більше. Найвідчутніша ця різниця у віковій групі 20-49 років: чоловіків помирає втричі більше. Однією з причин, ми вважаємо, є епізодичне, символічне або нехтування відвідування ними храму. Згідно авторських спостережень, питома вага чоловіків на різних

богослужіннях складає не більше 5-20%. Маючи підвищені соціальні ризики, чоловіки не мають достатнього духовного захисту, що призводить до травматизму і летальних випадків. Хоч, чергування збудження і депресії цілком природне явище для кожного індивіда, але звичка до матеріального комфорту породила моральний комфорт. Людина відчула себе захищеною, а при незначному порушенні цієї безпеки, гармонії виникає відчуття неспокою та страху. І як наслідок, невід'ємною ознакою сучасного західного суспільства є зловживання транквілізаторами і антидепресантами. Французький доктор медицини Л.Броуер стверджує, що 1/3 європейців регулярно вживає ці наркотики [3].

Яким же чином вищевикладене впливає і як пов'язане із демографічною поведінкою населення. На процес народжуваності впливає не стільки економічне становище сім'ї, скільки власне її наявність. А стан сімейно-шлюбних відносин завжди залежав від духовності суспільства і був показником його морально-етичних якостей. Кількість розлучень в Україні зростає, значна частка дітей залишається без одного із батьків, майже 20% народжень дітей є позашлюбними, причому значно збільшилася частка позашлюбних дітей у дівчаток-підлітків. В таких сім'ях часто панує бездуховна атмосфера, що сприяє дефектам виховання і девіаціям розвитку особистості дитини.

Особистість підлітка формується в мовах депривації духовності. В результаті у молодій людини формується багато гріховних нахилів, які і визначають його поведінку, спосіб мислення. Створюється порочне коло: бездуховний (безбожний) спосіб життя – викривлена (девіантна) поведінка – наслідування своїм порокам і пристрастям – моральна деградація з відходом в наркологічну нішу – інтелектуально-мнестична деградація особистості.

Депривація батьківської любові і духовності починаються уже з молоком матері і навіть раніше. Дитячим лікарям добре відомо, що годування дітей грудним молоком сильно психологічно впливає на матір і дитину. Спілкування дитини з матір'ю під час годування груддю створює умови для нормального психофізичного розвитку дитини і становлення його інтелектуальних здібностей. При цьому, встановлюється глибокий духовний зв'язок, що зберігається на довгі роки.

Загрозливим чинником для демографічного майбутнього України є аборти. Вони часто є причиною розвитку в жінки безплідності чи народження неповноцінного потомства. Аборти підривають фертильну функцію жінки, погіршують її власне здоров'я, і, безумовно, відчутно впливають на здоров'я нації, є причиною духовного і фізичного її виродження (дегенерації). Іншими важливими чинниками, що впливають на здоров'я і нервово-психічний розвиток потомства, є алкоголізм, наркоманія, паління, особливо жінок. Останнім часом, лікарі з групи вроджених захворювань і пороків розвитку немовляти виділили так званий синдром "алкогольного плоду", що характеризується важким ураженням мозку.

Смертність відображає соціально-економічні умови життя суспільства, котрі визначають стан його здоров'я. Смертність від самогубств втричі більша ніж від убивств, і в півтора рази більша ніж від дорожньо-транспортних пригод. Випадки суїциду зареєстровано в усіх адміністративних районах. Динаміка основних показників поширення алкоголізму, наркоманії, токсикоманії свідчить про небезпечну ситуацію щодо розповсюдження в області наркологічних

захворювань. За останні роки майже вдвічі збільшилась кількість осіб, що перенесли алкогольні психози.

Останнім часом значного поширення набули інфекційні захворювання, від яких щороку потерпають близько 400 тисяч чоловік. У багатьох працівників сфер господарства області виявлено різні хронічні захворювання та функціональні порушення нервової системи і внутрішніх органів. Зростає кількість психічних, алергічних, ендокринних захворювань, інфаркту міокарда, поширюються венеричні хвороби, туберкульоз. Зростає кількість хворих на злоякісні новоутворення, в тому числі серед дітей. Погіршується стан здоров'я дітей за період навчання у школі (зростає число з хворобами зору, нервово-психічними розладами, з гастроентерологічними захворюваннями). Знижуються показники стану здоров'я призовного контингенту. До 30% молоді призовного віку в області не призивається в армію за станом здоров'я, а 58,8% визнані непридатними до служби. Серед призовників 1,5% перебувають на обліку як наркомани. Зростає злочинність серед неповнолітніх в області (особливо в містах), якщо раніше середній вік неповнолітніх порушників був 16-17 років, то зараз він знизився до 14 років і менше.

Середня очікувана тривалість життя жителів Полтавської області становить 67 років, 62 роки для чоловіків і 73 роки для жінок. В 1991-1992 роках середня очікувана тривалість життя була, відповідно, 70, 64 і 75 років. За природним приростом населення Полтавська область займає одне з останніх місць серед областей України. Починаючи з 1990 року показник природного приросту постійно знижувався (із -2,5‰ в 1990 р., до -10,9‰ в 2004 р.), і продовжує знижуватись. Щорічна кількість народжень зменшується на п'ять-шість і більше відсотків. Народжуваність продовжує знижуватися, а концентрація народжень у відносно короткому інтервалі 20-29 років зростає. Сумарний коефіцієнт народжуваності зменшився з 1,8 у 1990 році до 1,3 у 1996 році. Основною причиною скорочення народжуваності можна вважати зміну репродуктивної поведінки молодих родин. Незважаючи на те, що число шлюбів зросло на 12,5%, кількість народжень зменшилася на 7,2%, що характерно майже для всіх вікових груп матерів. В найближчі роки народжуваність істотно зростатиме (підвищення можливе з настанням очікуваної соціально-економічної стабілізації). При цьому згідно В.С. Стешенко слід враховувати такі дві обставини. По-перше, в напрямку консервації негативних тенденцій у демографічній динаміці змінюється соціальний склад населення. Зниження життєвого рівня призводить до одностатевих сімей. По-друге, в процесі реформування сільськогосподарського виробництва підірвані стереотипи демографічної поведінки сільського населення.

При наявності загальних закономірностей демографічного розвитку, наявні територіальні особливості соціально-економічних факторів, що визначають умови життя людей, існують помітні відмінності в показниках відтворення населення. В ході аналізу таких відмінностей в Полтавській області ми виділяємо чотири зони: центрально-східну, північно-західну, південну і центральну. Окрему групу, як дискретні утворення, формують міста обласного підпорядкування [8] (див. рис. 1).

Для дослідження взаємозв'язку демографічних та екологічних проблем було проведено типізацію низових адміністративних районів Полтавщини за п'ятьма показниками (табл. 2). Крім того, враховувались ще декілька видів

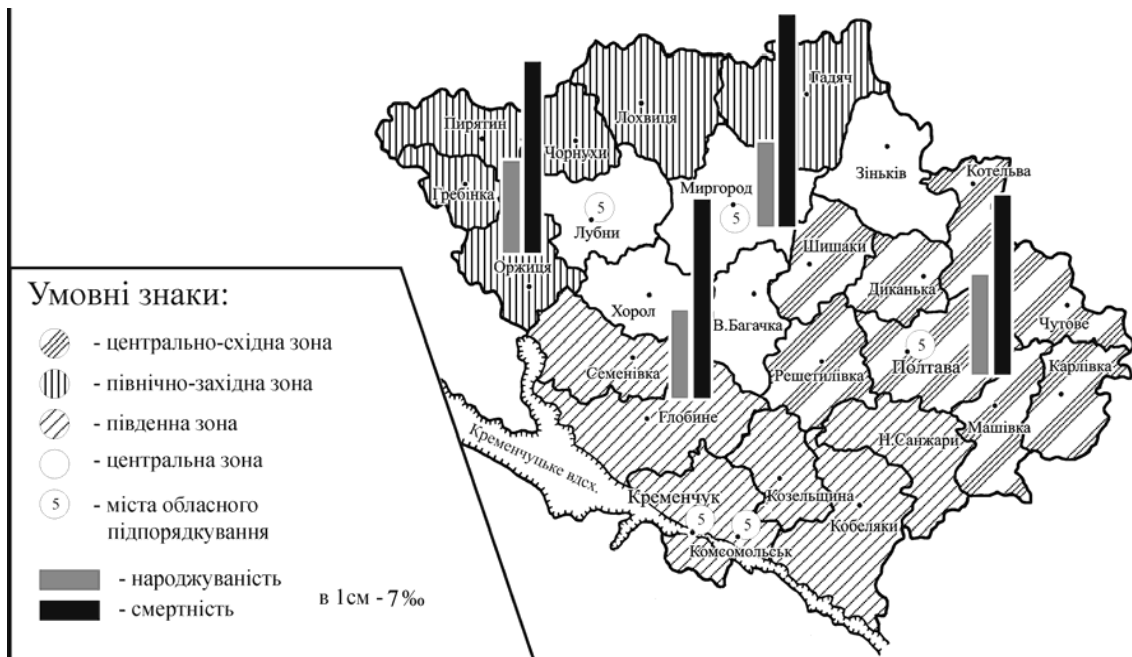

Рис. 1. Природний приріст населення Полтавської області за 1990-2004 рр.

забруднення довкілля. Це було зроблено, щоб візуально побачити чи співпадають найгірші демографічні показники і стан екологічної ситуації в районі.

З таблиці 2 видно, що найбільш екологічно небезпечними (кризовим) районами є Гадяцький та Лохвицький райони. Головною причиною такої обстановки, на наш погляд, є те, що даний регіон характеризується інтенсивним розвитком нафтогазової промисловості. Крім того, Гадяцький, Лохвицький, Зіньківський, Диканський характеризується найгіршими показниками щодо утворення токсичних відходів, а Гребінківський, Карлівський та Пирятинський – найвищими показниками скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі об'єкти.

Таким чином, можна констатувати, що найскладніша в екологічному відношенні ситуація фіксується у північних та центральних районах Полтавщини, що лише частково збігається з негативними (найгіршими) показниками природного руху населення. Найгірша ситуація з природним приростом населення за останні 10-15 років характерна для Лубенського та Миргородського районів. В даних районах зафіксовано і найнижчі показники народжуваності населення. Найвищі коефіцієнти смертності населення також відмічені у Миргородському і Семенівському районах. Тому не зовсім коректно говорити про те, що несприятлива екологічна ситуація є вирішальним фактором впливу на демографічні процеси в регіоні. Для цього ще як мінімум необхідно провести кореляційний аналіз між певними величинами демографічного і екологічного характеру.

Висновок. Дослідження сучасних вчених переконливо свідчать, що однією з причин глобальної екологічної кризи є зростання кризи людського духу: сплеск

Таблиця 2

Типізація адміністративних районів Полтавської області за антропогенним забрудненням

Ринки праці	Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря, всього, тис. т	Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря, т / км ²	Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від рухомих джерел забруднення, т	Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від автотранспорту, тис. т	Наявність промислових токсичних відходів у сховищах, т
Екологічно безпечні райони	0 – 2,0 Великобагачанський Гребінківський Кобеляцький Козельщинський Котелевський Лубенський Миргородський Оржицький Пирятинський Семенівський Хорольський Чорнухинський Чутівський	0 – 1,5 Великобагачанський Глобинський Кобеляцький Козельщинський Котелевський Лубенський Миргородський Оржицький Семенівський Чорнухинський Чутівський	500 – 1000 Диканський Козельщинський Котелевський Лубенський Машівський Миргородський Решетилівський Семенівський Чорнухинський Чутівський	0.6 – 1.2 Великобагачанський Гребінківський Диканський Козельщинський Котелевський Кременчуцький Лубенський Машівський Миргородський Оржицький Решетилівський Семенівський Чорнухинський Чутівський	0 – 1000 Великобагачанський Глобинський Гребінківський Карлівський Кобеляцький Козельщинський Кременчуцький Лубенський Оржицький Пирятинський Решетилівський Семенівський Хорольський Чорнухинський Чутівський
Екологічно відносно стабільні райони	2,1 – 4,0 Глобинський Диканський Зіньківський Карлівський Кременчуцький Машівський Новосанжарський Полтавський Решетилівський Шишацький	1,6 – 3,0 Гребінківський Зіньківський Кременчуцький Новосанжарський Пирятинський Полтавський Решетилівський Хорольський	1001 – 1500 Великобагачанський Гребінківський Зіньківський Кременчуцький Новосанжарський Оржицький	1.3 – 1,8 Зіньківський Карлівський Кобеляцький Новосанжарський Пирятинський Полтавський Хорольський Шишацький	1001 – 2000 Шишацький
Екологічно проблемні райони	4,1 – 6,0	3.1 – 4,5 Гадяцький Карлівський Машівський Шишацький	1501 – 2000 Карлівський Кобеляцький Пирятинський Полтавський Шишацький	1,9 – 2,4 Глобинський Лохвицький	2001 – 3000 Машівський Новосанжарський
Екологічно небезпечні (кризові) райони	> 6,1 Гадяцький Лохвицький	> 4,5 Диканський Лохвицький	> 2000 Гадяцький Глобинський Лохвицький	> 2.4 Гадяцький	> 3000 Гадяцький Диканський Зіньківський Котелевський Лохвицький Миргородський Полтавський

колективного егоїзму, нігілізму, планетарна епідемія аморальності, злочинності, алкоголізму, наркоманії і проституції, тотальної легковажності, бездумності, індивідуальна деградація, зниження культурного й духовного рівня, ріст корупції, людської некомпетентності й непрофесійності при вирішенні національних і міжетнічних питань.

Звичайно, порушені проблеми не вичерпуються проведенням дослідженням, а є лише спробою аналізу взаємозв'язку між соціально-економічним розвитком країни, її демографічним відродженням та сакральнo-духовними основами. Демографічна поведінка населення є своєрідним індикатором дотримання і збереження духовних традицій країни, народу, етносу. В сучасному світі цей процес ще більше ускладнюється, бо поряд з підвищенням рівня матеріального добробуту треба паралельно відроджувати, запроваджувати духовні морально-етичні цінності, що ґрунтуються, на наш погляд, на засадах християнської моралі. В "Основах соціальної концепції УПЦ" відмічається, що екологічні проблеми мають по суті антропологічний характер, оскільки породжені людиною, а не природою. Тому відповіді на численні запитання, поставлені кризою навколишнього середовища, містяться в людській душі, а не в сферах економіки, біології, технології чи політики. Особа, яка духовно деградує, приводить до деградації і природу, бо нездатна преображати світ. Цілковите подолання екологічної кризи за умов кризи духовної неможливе. Це твердження зовсім не означає, що Церква закликає згорнути природоохоронну діяльність. Проте вона пов'язує сподівання на позитивну зміну взаємозв'язків людини і природи з прагненням суспільства до духовного відродження.

1. Барановський В.А. Екологічна географія та екологічна картографія. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 253 с. 2. Бережной В.В., Моисеенко Р.А., Педан В.Б. Состояние и перспективы снижения смертности детей в возрасте от 1 до 17 лет в Украине // Современная педиатрия. – 2003. – №1. – С. 26-28. 3. Броуэр Л. Фармацевтическая и продовольственная мафия / Пер. с франц. – К.: Издательский дом «Княгиня Ольга», 2002. – 280 с. 4. Горішна О.В. Клініко-патогенетичні механізми формування порушень стану здоров'я дітей в умовах нітратного забруднення навколишнього середовища та шляхи їх профілактики і реабілітації. Автореф. дис... докт. мед. наук: 14.01.10 / Інститут педіатрії, акушерства та гінекології АМН України. – Київ, 2002. – 32 с. 5. Дегодюк Е.Т., Дегодюк С.Е. Екологічна ситуація і здоров'я населення України // Екологічний вісник. – 2002. – № 7-8. – С. 10-14. 6. Исаченко А.Г. Введение в экологическую географию. – Уч. пособие. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 192 с. 7. Литовченко І.В., Логвин М.М. Фізичне здоров'я населення – індикатор його духовного стану та відношення до навколишнього середовища // 36. матер. міжвуз. наук.-техн. конф. "Психологічні та технічні проблеми безпеки середовища праці, життя та здоров'я людини". – Полтава: Друкарня ПВІЗ. – С. 56-59. 8. Логвин М.М. Працесурсний потенціал Полтавської області і його територіальна організація. Автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2002. – 18 с. 9. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. – К.: Інформ.-вид. центр УПЦ, 2002. – 80 с. 10. Стоян О. Духовно-екологічний менеджмент у соціальній та економічній сферах сталого розвитку // Економіка України. – 2004. – №10. – С. 77-82. 11. Толстоухов А.В., Хилько М.І. Екобезпечний розвиток: пошук стратегем. – К.: "Знання України", 2001. – 333 с. 12. Хижняк М.І., Нагорна А.М. Здоров'я людини та екологія. – К.: Здоров'я, 1995. – 232 с. 13. Чепелевська Л.А., Рудницький Є.П. Характеристика демографічних проблем в Україні // Стан здоров'я населення України та діяльність медичної галузі (2001 р.). – Розд. 2. – К., 2002. – С. 17-37. 14. Шевчук Л.Т. Основи медичної географії. – Львів: Львів. ун-т, 1997. – 167 с.

In the article the questions of correlation of the spiritual and physical health, the causes of the ecological crisis in the region are considered. The attention is emphasized on social and demographical problems of the population – is consequence of spiritual degradation of the society.